

יעקב וישראל

"וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֹאמַר עוֹד שְׁמִךְ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׁרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכַל" (בראשית לב כט).¹
 "וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שְׁמִךְ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא שְׁמִךְ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמִךְ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל" (בראשית לה י).²

"וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמִךְ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמִךְ אַבְרָם כִּי אַב הָמוֹן גּוֹיִם נִתְתִּיד" (בראשית יז ה).³

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא יז - ויהי בחצי הלילה

כתיב: "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם" (ישעיה מד כו). רבי ברכיה בשם ר' לוי: מי שהוא מקיים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, אין אנו יודעים שהוא אומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה? אלא מלאך אחד נגלה על אבינו יעקב ואמר לו: לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל וגוי (בראשית לב כט) - נגלה הקב"ה לקיים את גזירתו של אותו מלאך.⁴

ברכות דף יג עמוד א

"אברם הוא אברהם" (דברי הימים א א כז) - בתחילה נעשה אב לארם, ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו. "שרי היא שרה", בתחילה נעשית שרי לאומתה, ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו. תני בר קפרא: כל הקורא לאברהם אברם - עובר בעשה, שנאמר: "והיה שמך אברהם" (בראשית יז ה). רבי אליעזר אומר: עובר בלאו, שנאמר: "ולא יקרא עוד את שמך אברם" (שם) ...⁵ אלא מעתה, הקורא ליעקב "יעקב" הכי נמי? - שאני התם, דהדר אהדריה קרא, דכתיב: "וויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב" (בראשית מו ב).⁶

¹ כך הוא במאבק יעקב והמלאך, לאחר שיעקב מתעקש שייברך אותו טרם שייתן לו ללכת. ראה דברינו [מאבק יעקב והמלאך](#) בפרשה זו. והברכה היא: שינוי השם.

² ואם תאמר ששינוי השם מיעקב לישראל הוא לשעתו ותחת האירועים הסוערים סביב [מפגש יעקב ועשו](#) (ראה דברינו בנושא זה), באה התורה וחוזרת ומאשרת את שינוי השם, לאחר שנרגעו רוחות עשו ורוחות שכם ודינה (ופטירת רחל?). ראה שינוי שם זה (השני) בהקשר הרחב של ברכת הארץ והזרע: "וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד בָּבֹאוּ מִפְּדַן אֶרֶם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ: וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שְׁמִךְ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמִךְ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שְׂדֵי פְרָה וְרִבְהָ גוֹי וְקָהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ וּמְלָכִים מִחֻלְצֶיךָ יֵצְאוּ: וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיְךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ".

³ האנלוגיה של שינוי השם של יעקב (השינוי השני) עם שינוי השם של אברהם, היא ברורה למדי ובאה לידי ביטוי בתוכן ובמילים כמעט זהים. השווה הפסוקים אצל יעקב שהבאנו בהערה 2 הסמוכה, עם אלה שאצל אברהם: "אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ וְהִייתָ לְאָב הָמוֹן גּוֹיִם: וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמִךְ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמִךְ אַבְרָם כִּי אַב הָמוֹן גּוֹיִם נִתְתִּיד: וְהִפְרַתִּי אִתְּךָ בְּמֵאֵד מְאֹד וְנִתְתִּיד לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ: וְהִקַּמְתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זְרַעְךָ אַחֲרַיְךָ לְדֹרֹתָם לְבְרִית עוֹלָם וְהִפְרַתִּי אִתְּךָ אַחֲרַיְךָ: וְנִתְתִּי לְךָ וְלִזְרַעְךָ אַחֲרַיְךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיד אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֶת עוֹלָם וְהִייתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים". ואגב המשותף לסבא (אברהם) ולנכד (יעקב), ששמותם מוחלפים, ראה ירושלמי ברכות פרק א: "ולמה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב ושמו של יצחק לא נשתנה? אלו - אבות קראו אותן בשמן. אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק, שנאמר: וקראת את שמו יצחק". כעת לשלושת האבות יש שם שהקב"ה נתן להם.

⁴ וכן הוא בפסיקתא דרב כהנא פיסקא ז - ויהי בחצי הלילה. שינוי השם השני מיעקב לישראל הוא חיזוק דבר המלאך ע"י הקב"ה, בבחינת: מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, ותוספת המדרש: נגלה הקב"ה לקיים את גזירתו של אותו מלאך. וכלשון אחרת של המדרש: "אין קיום השטר, אלא בחותמיו" (שכל טוב, פסיקתא זוטרתא). ראה גם פירוש רד"ק לפסוק הראשון שהבאנו, שדברי המלאך היו: "בשורה היא שבשרו שהקב"ה יקרא שמו ישראל, וכן עשה בבית אל. ולפיכך אמר שם: ויקרא שמו ישראל, ולא אמר כן הנה, אבל טעם השם גלה לו המלאך". שינוי השם השני בבית אל, בעקבות השלמת הנדר שנודר יעקב בצאתו לחרן, הוא השינוי הרשמי, מפי אל בבית אל. שינוי השם הראשון, מפי המלאך, הוא רק הגילוי של "טעם השם" ובהקשר של המאבק (השריה) עם האל.

⁵ בקטע שהשמטנו מתייחסת הגמרא לגבי שרה ואומרת שהציווי לקרוא לשרי שרה, היה רק פרטי לאברהם ואין בכך איסור כללי. אבל במקרא, נראה שמרגע ששונה שמה לשרה, שוב אין "שרי" במקרא.

⁶ ההשוואה עם אברהם, שמרגע ששמו הוחלף מאברם לאברהם שוב אין שום חזרה על אברם (חוץ ממקרה אחד שאנחנו אומרים בכל יום ושהגמרא מיד תתייחס אליו), מתבקשת מאליה. ובעצם, גם עם שרי - שרה. תשובת הגמרא היא לשני הכיוונים. לכיוון של אברהם (ושרה), נותנת הגמרא נימוק ענייני. יש כאן הרחבת השם, שינוי מהות במסגרת השם הקיים. ראה דברינו [אב המון גוים](#) בפרשת לך לך. אך לגבי יעקב, אין הגמרא נותנת הסבר ענייני, רק קובעת כעובדה שהמקרא עצמו ממשיך לקרוא ליעקב: יעקב ולפיכך אין בכך איסור. "ועוד חזר הקב"ה בלכתו למצרים וקראו יעקב, ולכך משה רבינו ע"ה קראו יעקב, שנאמר: זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב (דברים ט כז)" (מדרש שכל טוב (בובר) בראשית לה). ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית לה: "ויקרא את שמו ישראל. הקב"ה קראו ישראל, אבל לא הוזהרו ישראל שלא לקרותו יעקב, משה רבינו קראו יעקב, שנאמר זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב (שמות לב יג). ומנין היה לו למשה רבינו לקרותו יעקב? לפי שנאמר: אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב". אין כאן נימוק ענייני מדוע באמת לא מוחלף השם יעקב בישראל בדומה לאברם אברהם ושרי שרה, ואנחנו רק יכולים לנסות לנחש אותו. אבל אין צורך, נראה אותו בבראשית רבה הסמוך להלן.

מתלב רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר זבידא: "אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם" (נחמיה ט) - !
אמר ליה: התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא.⁷

בראשית רבה מו ה, פרשת לך לך

"ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם" (בראשית יז ה) - בר קפרא אמר: כל מי שקורא לאברהם אברם, עובר בעשה. אמר ר' לוי: בעשה ולא תעשה: "ולא יקרא עוד את שמך אברם" - בלא תעשה, "והיה שמך אברהם" - בעשה. והרי אנשי כנסת הגדולה קראוהו אברם: "אֶתְּהּ הוּא ה' הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוּ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשָׁמַתְּ שְׁמוֹ אֲבָרָהִם" (נחמיה ט ז)⁸! שוֹנָה הִיא, הִיא שֶׁעַד שֶׁהוּא אֲבָרָם בְּחַרְתָּ בּוּ...⁹ כִּיּוֹצֵא בּוּ, הַקּוֹרֵא לְיִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב, עוֹבֵר בְּעִשָּׂה? שְׁנוּי: לֹא שִׁיעָקֵר שֵׁם יַעֲקֹב, אֲלֵא יִשְׂרָאֵל עִיקֵר וְיַעֲקֹב טַפִּילָה. ר' זְבִידָא בְּשֵׁם ר' אַחָא: מִכָּל מְקוֹם יַעֲקֹב שִׁמְךָ, "כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שִׁמְךָ" (בראשית לה י) - יַעֲקֹב עִיקֵר וְיִשְׂרָאֵל טַפִּילָה.¹⁰

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק א

מזכירין יציאת מצרים בלילות. אמר ר' לעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שאשמע שתאמר יציאת מצרים בלילות. עד שדרשה בן זומא, שנאמר: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דברים טז ג). "ימי חייך" - הימים, "כל ימי חייך" - הלילות. וחכמים אומרים: "ימי חייך" - העולם הזה, "כל ימי חייך" - להביא לימות המשיח.¹¹

אמר להם בן זומא: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח? והלא כבר נאמר: "לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפון" (ירמיהו כג ז-ח)! אמרו לו: לא שתיעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא יציאת מצרים מוסף על מלכויות. מלכויות עיקר ויציאת מצרים טפילה. כיוצא בו: "לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל וגו' " - לא שיעקר שם יעקב ממנו, אלא שיהא יעקב מוסף על ישראל. ישראל עיקר ויעקב טפילה.¹²

⁷ הנביא מספר בשבחו של המקום, שבחר באברהם עוד כשנקרא אברם, עוד בהיותו באור כשדים, ארם נהריים. ובלשון בראשית רבה שנראה להלן: "שעד שהוא אברם בחרת בו". מה גם שהוא בא לספר שבעקבות הבחירה וההשתקעות בארץ, שינה ה' את שמו.

⁸ לא ברור מה עניין אנשי כנסת הגדולה לספר נחמיה, האם הם חברו ספר זה? ערכו אותו? הכניסוהו לכתבי הקודש? ראה גמרא בבא בתרא טו ע"א המפרטת מי כתב איזה ספר מ"ד ספרי הקודש. ושם עזרא הוא שכתב את ספר נחמיה (שהוא חלק בלתי נפרד מספר עזרא). אך לעיל בגמרא ברכות, מתייחסים למי שכתב את ספר נחמיה (עזרא), לפחות את הפסוק הנדון, בשם נביא. עזרא הוא גם נביא וגם מראשי הכנסת הגדולה, ראה ספר הלכות גדולות הקדמה עמוד כ: "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוהו לאנשי כנסת הגדולה: חגי זכריה ומלאכי ועזרא וסיעתו". ראה דברינו פרקי אבות א א בפרשת שמיני.

⁹ גם כאן, בקטע שהשמטנו, יש התייחסות לשרה והתשובה, כמו בגמרא ברכות לעיל: "הוא שנצטווה עליה" - רק אברהם. מדרש בראשית רבה משלים את החסר בגמרא ונותן הסבר ענייני לכפילות השם יעקב ישראל, בניגוד לאברם אברהם. יעקב וישראל הם שני שמות חלופיים ומשלימים, שתי תכונות וקווי אופי ברורים של יעקב. אברהם לעומת זאת, מרחיב את שמו הקודם "אברם הוא אברהם". הוא מקבל תוספת, לא פן אחר. אחרי שהורחב שמו לאב המון גויים, עדיין הוא מכיל את שם העם המקורי ממנו יצא. האוניברסליות איננה מעלימה את המקור. הדרך היחידה לשמר את המקור של יעקב, היא להמשיך להשתמש בשם הזה, לצד ישראל, משום שישראל לא מכיל את יעקב בשום צורה, הוא שם מנוגד, לא משלים. אך עדיין יש להכריע מי משני השמות האלה הוא העיקר, השם המוביל, המציין את תכונתו המרכזית של "בחיר שבאבות" (או "בחור באבות", בראשית רבה עו א), מדרש שכל טוב בראשית לג), ישראל או יעקב. ובכך נחלקו במדרש בר קפרא - ישראל עיקר ויעקב טפילה, ור' זבידא בשם ר' אחא - יעקב עיקר וישראל טפילה.

¹¹ עד כאן קטע המוכר לנו היטב מהגדה של פסח. מכאן ואילך קטע פחות ידוע שאולי לא בכדי לא מובא בהגדה, בה יציאת מצרים היא העיקר. ואיך כל זה קשור לנושא שלנו?

¹² סביר שתוספתא זו היא המקור למדרש בראשית רבה הנ"ל, אשר משמיט את ההשוואה עם יציאת מצרים והגאולה לעתיד לבוא, כנראה משום שהוא מתמקד בהשוואה עם אברהם שהיא מעניינת. אבל עפ"י התוספתא, כמו שלעתיד לבוא, תהיה הגאולה האחריתית עיקר, אך עדיין יזכרו את יציאת מצרים, כך גם היחס בין השם ישראל שהוא העיקר והשם יעקב שהוא אמנם טפל לו, אך לא נעלם. האם יש בהשוואה זו (ישראל = ימות המשיח, יעקב = העולם הזה), משהו מעבר לאנלוגיה ספרותית פשוטה? האם רק לעתיד לבוא, כאשר ישראל ישתדר בעולם (מה שהמדרש מכנה: מלכויות) וכולם יכירו בערכו, יתמלא שמו וייעודו? ועד אז הוא תמיד בבחינת יעקב, או יעקב וישראל מעורבבים? עכ"פ, ראה תוספתא זו (חלקה השני) גם בגמרא ברכות יב ע"ב, בקטע שאגב מופיע לפני הקטע שהבאנו לעיל, ושם ממשכה הגמרא לפתח את הרעיון בדרשת אמוראים הבאה: " .. וכן הוא אומר: אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו (ישעיהו מג). אל תזכרו ראשונות - זה שעבוד מלכויות, וקדמוניות אל תתבוננו - זו יציאת מצרים. הנני עשה חדשה עתה תצמח (שם) - תני רב יוסף: זו מלחמת גוג ומגוג. משל, למה הדבר דומה - לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה זאב; פגע בו ארי וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה ארי; פגע בו נחש וניצל ממנו, שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש; אף כך ישראל - צרות אחרונות משכחות את הראשונות". האם נסחפו כאן האמוראים בדרשה שהולכת מעבר לדרשת התוספתא? הרי כל הדגש בתוספתא הוא שיציאת מצרים והשם יעקב אינם נעלמים. אז מדוע במשל יישכחו מעשה הזאב והארי מפני מעשה הנחש?

רש"י בראשית פרק לב פסוק כט

לא יעקב - לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה וברמיה כי אם בשררה ובגלוי פנים, וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף את שמך, ושם הוא מברכך, ואני שם אהיה ואודה לך עליהן.¹³ וזהו שכתוב: "וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו" (הושע יב ה) - בכה המלאך ויתחנן לו. ומה נתחנן לו? "בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו" (שם) - המתן לי עד שידבר עמנו שם.¹⁴ ולא רצה יעקב. ועל כורחו הודה לו עליהן, וזהו: "ויברך אותו שם" (פסוק ל) - שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה.¹⁵

חזקוני בראשית פרק לה

"שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב" לבד, כי שני שמות יהיו לך: יעקב וישראל.¹⁶ שאם יעקר מכל וכל את יעקב שמך, יאמרו כי בשביל עוקבה נקרא שמך יעקב, כדכתיב: "הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים", ויקראו שמך פעמים כך ופעמים כך. אבל באברהם לא נאמר שמך אברהם לפיכך הקורא לאברהם אברהם עובר בעשה. "כי אם ישראל יהיה שמך" - לשון שררה כדכתיב כי שרית עם אלקים ונאה לך שם זה כי מלכים מחלצים יצאו.¹⁷

רמב"ן בראשית פרק לו פסוק ב

"ויאמר יעקב יעקב" - אחר שאמר לו השם לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד ההוא. וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים. אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל, אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה, כי מעתה הגלות תתחיל בו. וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו (פסוק ח), כי בשם בני ישראל יבואו שמה, כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם, אבל יעקב הוא עתה ברדתו שם.¹⁹

ספורנו בראשית פרק לה

¹³ וכן פירש רש"י בפעם השנייה שמוחלף שמו של יעקב, בפרק לה פסוק י: "לא יקרא שמך עוד יעקב - לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד". לא עוד יעקב, לא עוד "כי כל אֶחָ עֲקוּב יַעֲקֹב" (ירמיהו ט ג), אלא שר ונגיד. אבל גם רש"י לא מציע להחליף את השם השמאלית בש"ן ימנית ולומר שכעת אתה כבר ישר עם אל ... ראה דברינו [ספר הישר](#) בפרשת ויחי על האבות נקראו ישרים ... ואיך פותר רש"י את הבעיה של המשך אזכור השם יעקב לצד ישראל, בפרט לאור החשש שהוא מגלה שהשם יעקב תמיד מזכיר את העוקבה והרמייה שעשה יעקב? "לא יעקב יאמר עוד שמך", אומר רש"י, אין פירושו שהשם יעקב לא יהיה עוד בשימוש, אלא שלא יאמר עוד עליך שהשם יעקב (ותכונתו המשתמעת) מייצג אותך, לא עוד ירננו הבריות עליך. המלאך מבקש מיעקב שימתין להחלפת שמו ע"י הקב"ה בבית אל (לאחר שיקיים את נדרו), אך יקב לא מסכים.

¹⁴ בעקבות חלק זה של רש"י, אנחנו מציעים את הרעיון שאולי השם יעקב לא מתחלף ולא רק מקבל שם חדש ישראל, אלא משמעות חדשה של עקביות ועקשנות במקום תחמנות ורמייה. ולכן הוא לא נעלם. הנה העקשנות הראשונה, יעקב לא מוכן לקבל את המילה של המלאך שעתיד הקב"ה להחליף את שמו בבית אל. הוא מתעקש ששינוי השם יהיה כאן ועכשיו, לפני המפגש עם עשו ועוד לפני שהשלים את נדרו לחזו לבית אל ולהקים שם בית אלהים. מתעקש ומצליח.

¹⁵ פרשנים רבים לפני חזקוני כבר עמדו על הרעיון ש"שמך יעקב" פירושו שהשם יעקב נשמר, וכן שיש להוסיף את המילה "לבד" או "לבד" בפסוק וזו אולי משמעות המילה "עוד" בפסוק. הראשון הוא אולי רס"ג: "לא יקרא שמך יעקב בלבד אלא גם ישראל" וכן אבן עזרא: "לא יקרא שמך עוד יעקב לבדו כי גם ישראל" ועוד. ראה גם פירוש חזקוני לפרשת נצבים (דברים ה ג): "לא את אבותינו לבדם כרת, את הברית, כי אתנו אנחנו דוגמא לא יקרא שמך עוד יעקב לבד כי אם ישראל עמו".

¹⁶ חזקוני כדרכו במקומות רבים מפתח את פירוש רש"י וכאן נראה כאילו הוא מתנגד לו, אך נראה שבסופו של דבר הם מכוונים לאותו רעיון. בניגוד לכאורה לרש"י, חזקוני לא חושש מהשם יעקב ומהתזכורת שהוא נותן למעשה העוקבה והרמייה של יעקב. אדרבא, אומר חזקוני, אילו נעקר השם יעקב מכל וכל, זהו שהיה גורם לבריות לרנן. "שמך יעקב" ואין להתכחש לכך. תוספת השם ישראל, היא שמעקרת את העוקבה והרמייה. המשך קריאת יעקב גם בשם יעקב וגם בשם ישראל, היא המטהרת. ולא זכינו להבין היגיון זה עד תומו, והמחזקו ומאלפנו בדברי החזקוני יזכה לברכת יישר כוח ולכל מילי דמיטב.

¹⁷ התגלות ה' אל יעקב ערב ירדתו מצרימה, בפרשת ויגש, לאחר שנודע לו שיוסף חי והוא מושל בארץ מצרים. הפרק מתחיל במילים: "ויסע ישראל" וגם בתיאור התגלות מופיע ישראל: "ויאמר אלהים אל ישראל", אבל בפנייה עצמה: "יעקב, יעקב". ראה פרק מו שם.

¹⁸ השווה פירוש רמב"ן זה עם פירושו בפרשתנו פרק לה: "שמך יעקב - יאמר כי עתה עורך אתה נקרא יעקב, אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו, כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שמך, אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, וזה טעם ויקרא את שמו ישראל. או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב, לא שייאסר להיקרא יעקב". כל זה אצלנו, בחזרתו של יעקב לארץ (שאולי כאן ניתן לראשונה בהיסטוריה לקרוא לה ארץ ישראל), אבל בירידה למצרים, מתבטלת או לפחות נדחית לכמה שנים טובות, הברכה: "כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל". רמב"ן לא מנסה לתת הסבר מקיף לשימוש בשם יעקב מול ישראל במקרא, דבר שנדמה לנו שרבים ניסו ורבים כשלו בו. הוא מתייחס רק להתגלויות של הקב"ה ליעקב, ללשון בו הקב"ה פונה אליו (שדומני שכולן הם בשם יעקב). ויש לצרף רמב"ן חשוב זה לדברינו [אל תירא מרדה מצרימה](#) שכתבנו לפרשת ויגש ולגישה הכוללת של הרמב"ן לגבי ירדת יעקב למצרים בה הרחבנו שם.

"שמך יעקב" - אני מקיים לך עתה זה השם, שתהיה קיים אתה לבדך בעקב ובסוף כיליון כל שאר האומות, כאמרו: "כי אעשה כלה בכל הגוים, ואותך לא אעשה כלה" (ירמיהו מו, כח): לא יקרא שמך עוד יעקב. וכאשר יתקיים ענין שם יעקב, שתישאר בסוף אתה לבדך, כאמרו: "הן עם לבדד ישכון" (במדבר כג, ט), אז לא יהיה ענין עוד לשם יעקב.²⁰

מדרש אגדה (בובר) ויקרא פרק יט²¹

"קדושים תהיו כי קדוש אני" (ויקרא יט ב) - אמר הקב"ה לישראל: עד שלא בראתי העולם, היו מלאכי השרת מקלסין אותי בכס, ומקדישין שמי, והם אומרים: "ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם" (דברי הימים א טז לו). וכיון שנברא אדם הראשון, אמרו המלאכים לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, זה הוא שאנחנו מקלסין אותו בו? אמר להם הקב"ה: לאו, גנב הוא זה, שנאמר: ותאכל מן העץ אשר צויתך וגוי' (בראשית ג יז). נח בא, אמרו המלאכים: ריבוננו של עולם, זה הוא? אמר להם: לאו, שיכור הוא, שנאמר: "וישת מן היין וישכר" (בראשית ט כא). בא אברהם, אמרו לפניו: ריבון העולמים, זה הוא? אמר להם: לאו, גר הוא, ואתם הייתם אומרים: ברוך ה' אלהי ישראל (תהלים מא יד).²² בא יצחק, אמרו: ריבוננו של עולם, זה הוא? אמר להם: לאו, מפני שהוא אוהב לשונאי, שנאמר: ויאהב יצחק את עשו (בראשית כה כח). בא יעקב, אמרו: ריבון העולמים, זה הוא? אמר להם: הין. אמרו: אנחנו לא אמרנו לפניך אלא "אלהי ישראל", וזה יעקב שמו! אמר להם: אני אמרתי לו: "לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך" (בראשית לה ז), ונקראו כל ישראל על שמו. באותה שעה קידש הקב"ה את ישראל לשמו, שנאמר: "ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיה מט ג).²³

"וַיִּבֶן יַעֲקֹב שְׁלֹם עִיר שָׁכֵם ... וַיַּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר: וַיִּקַּח אֶת חֶלְקֵת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֱהֱלוּ ... וַיַּצֵּב שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל". (בראשית, סוף פרק לג).²⁴

"וַיִּקַּח אֱלֹהֵי שְׁתֵּי עָשָׂר אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שְׁבָטֵי בְנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דָּבָר ה' אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יְהִי שְׁמֶךָ" (מלכים א יח לא).²⁵

שבת שלום

²⁰ ראה פירושו גם בפרק לב בנתינת השם ישראל ליעקב ע"י המלאך: "לא יעקב יאמר עוד שמך. לקץ הימין שתקיים אחר אבדן האומות, ובכן יהיה כבר מקיים בך ענין יעקב, המורה קיים בסוף, ולכן לא יפול עליך אז עוד שם יעקב להורות שתהיה בעקב ובסוף כל האומות". השם יעקב, על פי ספורנו, נשאר עד קץ הימים, עד עקב וכיליון כל האומות ומסמל את מי שהצליח לשרוד לאורך כל ההיסטוריה הארוכה ונשאר בסוף לבדו, בעקב. השווה עם הפסוק: "ויוותר יעקב לבדו" וכל הפירושים הסימבוליים שם. השווה ספורנו זה עם התוספתא שהבאנו לעיל והערת השוליים שלנו שם.

²¹ ראה מקבילה למדרש זה בתנחומא פרשת קדושים סימן ב ואנו העדפנו את נוסח מדרש אגדה שנראה לנו ברור יותר.

²² נראה להסביר שגר איננו ישראל במקורו. ואולי גם בגלל המשך הפסוק "מן העולם ועד העולם". וזה מדרש תמוה שהרי אנחנו אומרים אלהי אברהם שהוא ראש לכל הגרים. ואולי באנו בדלת האחורית לדיון אם גר יכול לומר אלהינו ואלהי אבותינו. ראה דברינו אב המון גויים בפרשת לך לך ובפרט שיטת הירושלמי והרמב"ם כנגד משנה מפורשת במסכת ביכורים. ובמקבילה בתנחומא הנוסח הוא: זה גר שיצא ממנו ישמעאל, נוסח שפותר בעיה אחת ויוצר אחרת.

²³ המשמעות של מדרש זה לעניינינו הוא שישאל הוא שם האומה. האומה שהמלאכים מצפים שתופיע בעולם. יעקב כאיש פרטי נקרא פעמים יעקב ופעמים ישראל. גם בניו נקראים יותר בני יעקב מבני ישראל, אבל העם הוא עם ישראל ולא עם יעקב. ולשם כך, גם הוא האב הנבחר, על פני אדם, נח, אברהם ויצחק שקדמו לו ונדחו, צריך לשנות את שמו. "לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך" במובן הלאומי, שם העם בכללותו. והיום כמובן מדינת ישראל ולא מדינת יעקב (ולא מדינת יהודה ...). ובדיעבד, גם אברהם ויצחק נקראים ישראל (בראשית רבה סג ג). ולדורות, בכל ציווי התורה וסיפוריה אחרי ספר בראשית, "בני ישראל" ולא "בני יעקב". על עצם תוכנו של המדרש, מדוע יעקב זכה ולא אברהם הגר ולא יצחק שיצא ממנו עשו, שלא לדבר על אדם הראשון הגנב ונח השיכור, יש הרבה לומר ולדרוש. במה היה יעקב טוב מהם? אבל זה עניין אחר שנשאיר לדולי המים להחכימו בו ככל אשר תמצא ידיהם ויעלו מן הבאר דלייהם.

²⁴ נראה שבמדרש אגדה שזה עתה קראנו המבוסס על הביטוי "אלוהי ישראל" ונסמך לשם כך על פסוק מספר דברי הימים, נשמט אולי העיקר. נשמט הקריאה בשם "אלוהי ישראל" שיעקב הוא שמחדש אותה, לאחר שהוא צולח בשלום את המפגש עם עשו, בא שלם עיר שכם, קונה חלקת שדה, חוזר ומתיישב בארץ ובונה מזבח ולכאורה משלים את נדרו אשר נדר ביציאתו בחוסר כל לחרון, בתחילת פרשת ויצא.

²⁵ וכן הוא בדומה, בסיפור על גרי האריות שהובאו לארץ ע"י שלמנאסר מלך אשור: "עד היום הזה הם עשים כְּמִשְׁפָּטֵי הָרְאשִׁימִים אֵינָם יִרְאִים אֶת ה' וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם וּפְתוּרָה וּכְמִצְוֵה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר שָׁם שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב יז לד). חיפוש פשוט בתנ"ך של "בני יעקב" מול "בני ישראל" יכול ללמדנו הרבה מאד על ההבדל בין שני כינויים אלה. בשני המקומות היחידים בכל התנ"ך, בהם מופיע הביטוי "בני יעקב" במשמעות לאומית ולא כסיפור ההיסטורי של בני יעקב שבספר בראשית, מוסברת מיד החלפת השם לישראל. ראה פירושי סידור התפילה לרוקח [עט] אהבת עולם עמוד תנ, שמונה שני מקורות אלה מספר מלכים יחד עם שני הפסוקים שבתורה ובסך הכל: "ד' פעמים שנקרא יעקב - ישראל". לא אחד כאברהם ושושה, לא שניים כמסופר בתורה, כי אם ארבע פעמים! משמע שקשה לעקור מיעקב את שמו המקורי והעקבי.

מחלקי המים

מים אחרונים: הזכרנו בהערת השוליים על פירוש רמב"ן לעיל, שרבים וטובים ניסו למצוא סדר או היגיון (עקביות?) בשימוש בשם יעקב וישראל, מפרשתנו ואילך לאורך התורה והתנ"ך כולו. כל המחכימנו בעניין זה יבורך ויתברך. מה שאנו מצאנו, בעקבות מדרש שכל טוב בפרשתנו, בראשית לה י, שלפחות בין החלפת השם הראשונה ע"י המלאך ובין השינוי השני בבית אל ע"י הקב"ה יש סדר. בין שניהם מופיע בעקביות עדיין רק השם יעקב: "לא נמנע הכתוב לקוראו יעקב, ולא קראו ישראל, עד שנגלה עליו הקב"ה וקראו ישראל. ואח"כ ... פעמים יעקב ופעמים ישראל", לשון מדרש שכל טוב. רק אחרי החלפת השם השנייה, ע"י הקב"ה, רק אחרי קיום השטר בחותמיו, מופיעים ישראל ויעקב באופן שקשה למצוא בו סדר והיגיון, כמו שמות זהים. אבל בין החלפת השם הראשונה ע"י המלאך ובין השינוי השני בבית אל ע"י הקב"ה יש סדר. בין שניהם מופיע בעקביות עדיין רק השם יעקב. חוץ משני מקרים! מצאו מקרים אלה ושלחו לנו את הסברכם!